

**Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус
таълим вазирлиги**

**Фарғона политехника институти Қурилиш
факультети**

**“Қишлоқ ҳудудларини архитектуравий лойихалашни
ташкил этиш” йўналиши 4-14 гуруҳ талабаси
Мамасиддиқов Шаҳриёрнинг**

“Темурийлар даври маданияти” мавзусидаги

РЕФЕРАТ

Фарғона 2015

Режа:

1. Ўлкамиз маънавий ҳаётида Амур Темур ва Темурийларнинг ўрни
2. М.Улуғбек ва З. Бобур даврида таълим-тарбия равнақи.
3. Ж. Девоний, А.Жомий, А.Навоий, Кошғарийларнинг педагогик карашлари.
4. Темурийлар даврида таълим тизими.

Темурийлар даври маданияти

XIV-XVI асрларда Мовароуннахрда таълим-тарбия ва педагогик фикр тараққиёти тўғрисида қуйидаги маълумотларни келтирамиз:

Мўғул истилоси остида бир ярим аср давомида хонавайрон бўлган Мовароуннахр халқи XIV аср бошларида Мўғуллар зулмидан қутила бошлади. Бухорода Махмуд Таробий бошчилигида, Самарқанд ва Хуросонда эса Сарбадорлар кўзғолони рўй берди. XIV асрнинг иккинчи ярмида Мовароуннахр Мўғулл босқинчиларидан тозаланди ва XV асрда феодал муносабатлари анча ривож топди. Марказлашган буюк Темур давлатининг барпо этилиши Мовароуннахрда яна фан ва маданият, маърифат қайтадан раванг топишига йўл очди.

Амир Темурнинг Мовароуннахрда фан, маърифат ва маданият соҳасидаги саъй-ҳаракатлари жаҳон тараққиёти тарихида Мусулмон ренессанси деб аталган илмий, маърифий ва маданий юксалишига олиб келди. Улуғбек, Қозизода Румий, Жамшид Коший, Али Кушчи, Жомий, Навоий, Бехзод, Бобур ва Бобурийлар ана шу шарқ юксалиши авж олган давр фарзандлари эдилар.

Мазкур рефератда Амир Темур ва темурийлар даврида Мовароуннахрда таълим-тарбия ва педагогик фикрлар баҳолиқудрат ёритилган, Амир Темурнинг илм-фан, маориф ва маданият раванги йўлидаги тадбирлари, унинг Мирзо Улуғбек, Шохрух Мирзо, Ҳусайн Бойқаро ва бошқалар томонидан янада ривожлантирилиши ҳақида сўз юритилади. Ишда ислом дини, унинг мамлакат илм-фан, маорифи тараққиётига таъсири ҳам ёритилади.

«Амир Темур – буюк шахс,- деб ёзади академик Б.Ахмедов - кураги ерга тегмаган саркарда, йирик давлат арбоби, қонуншунос, талантли меъмор, нотик, рухшунос, шу билан бирга эл-юртини севган ва уни машҳур қилган инсон». Етти иқлим Соҳибқирони, 27 мамлакатни бирлаштириб Буюк салтанатни вужудга келтирган Мовароуннахр Амир Темур ва Хуросонда маданият, илму- маърифат, таълим-тарбияни янада ривожлантириб уни дунёга танитади. У ҳақиқатдан ҳам кўп қиррали ақл, салоҳият эгаси, донишманд бўлган. Унинг шахси ҳақида Президентимиз И.А.Каримов: «Мухаммад Тарағай Баҳодир ўғли - Амир Темур ёшлик чоғларидан мард, довюрак, ғурурли, ўтқир зехн ва идрок эгаси бўлиб ўсди. Турли дунёвий илмларни, ҳарбий санъатни эгаллади», - деб айтган эди.

Амир Темур мамлакатни ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ривожлантирган, ўз эътиборини маърифат, фан ва маданиятнинг тараққиётига қаратди. Шу мақсадда Амир Темур салтанат марказига дунёга машҳур олиму фузало, муҳандису-қурувчи, ислом динининг атоқли уламоларию тадқиқотчиларининг, фикр илми олимлари, санъатқору-маърифатчилар, шоиру-шуароларни йиғди. Уларнинг самарали фаолиятлари учун барча шарт-шароитларни яратади. Масжид, мадрасалар, кутубхоналар қурдирди. Илмни ўстирди. Таълим-тарбия тадбирини мазмунан ривожлантирди. Унинг бу соҳадаги ишларини ўз давридаёқ дунёнинг бир қатор мамлакатларида эътироф этилган, қувватланган ва ундан ўрнак олган эдилар. Айниқса, соҳибқироннинг илм-фан, маданият, таълим-тарбия (педагогика) га оид ғоялари шу кунларда бутун жаҳон халқлари диққатини ўзига қаратмоқда.

1996 йил 26-апрелда Парижда ЮНЕСКО доирасида «Темурийлар даврида илм-фан, маданият ва маорифнинг раванги» мавзусида халқаро анжуманнинг ўтказилиши ва ушбу мавзудаги кўргазманинг тантанали очилиши, унда Республика президенти И.Каримовнинг ишпирик этиши ва маъруза қилиши фикримизнинг ёрқин далилидир. И.Каримов «Темурийлар даврида илм-фан, маданият ва маорифнинг раванги» мавзусида қилган маърузасида «Амир Темур қудратли ва гуллаб яшнаган давлат барпо этиб, ўрта аср дунёсининг асл маданий ва маънавий марказларидан бирига айланган инсон ақл ва истеъдодининг ноёб ижоди бўлиб, бугунги кунда ҳам сақланиб қолган мислсиз меъморий обидалари билан машҳур Самарқандни унинг пойтахтига айлантирган атоқли саркарда ва давлат арбоби сифатидагина машҳурдир», - дейди.

Шу ўринда таниқли француз олими, ЮНЕСКОнинг «Ипак йўли мулоқот йўли» халқаро илмий экспедицияси координатори Дуду Двейнинг «Темур ниҳоятда серқирра

фаолияти мураккаб сиймо, улуғ зот. У бир томондан дунёни титратган жаҳонгир, иккинчи томондан дунё авлодларини маънавий, моддий қарздор қилган буюк инсон. Тарихда буюк саркардалар кўп бўлган, борди-ю француз саркардаси Наполеон билан Темурни қиёслайдиган бўлсак, иккинчиси биринчисидан ўн чандон устун туради. Наполеон жаҳонгир бўлиб, борган жойларини вайрон этиб, қурилишларга кам эътибор берган бўлса, Темур ўз даврининг буюк саркардаси, фотиҳи сифатида кўп ерларни босиб олди. Аммо босиб олган жойлардаги яхши усталарни, олиму меъморларини ўзи билан бирга олиб бориб, кўпгина гўзал шаҳарларни бебаҳо бинолар билан беағига безак, кўркига кўрк қўшди...» деган сўзлари фавқулотда эътиборлидир.

Темурийлар даври ҳақиқатан ҳам илм-фан, маданият ва маорифнинг беҳад раванг топишни таъминлаган Шарқнинг уйғониш даври бўлди. Амир Темур ва темурийларнинг маърифий ва таълим-тарбияга оид ишлари Шарафиддин Али Яздий, Ибн Арабшоҳ, Абдураззоқ Самарқандий, Фосих Аҳмад, Г.Вамбери, Де Клавихо, Л.Ланге, В.В.Бартольд, И.Остроумов, И.Мўминов, Бўрибой Аҳмедов, Ашрафхон Аҳмедов ва бошқа мутафаккир ва олимларнинг тадқиқотларида анча мукамал ёритилган. Мазкур олимлар ўз асарларида Амир Темурнинг маърифий ва таълим-тарбияга оид ишларини асосан объектив тарзда талқин этганлар.

Маълумки, Ўзбекистон мустақилликка эришгунига қадар Амир Темур ва темурийлар даврига оид тарихий ҳақиқатни бизда бир ёклама «коммунистик мафкура» нуқтаи назаридан талқин қилинди. Амир Темурнинг Ўрта Осиё тарихида тутган ўрни унинг ижтимоий, сиёсий, иқтисодий, жабҳалардаги мероси, шунингдек давлатни бошқариш, ички-ташқи сиёсат олиб бориш, мамлакатни ҳимоя қилиш, ҳарбий санъат, ҳуқуқ, адолат, илм-фан, санъат, адабиёт, маориф соҳасидаги сиёсатиغا етарлича баҳо берилмади.

Ўзбекистон Мустақилликка эришганидан сўнггина миллий меросимиз, қадриятларимиз, урф-одатларимиз умуман манавиятимизни ўрганиш, унга баҳо бериш ва тиклашнинг имкониятларини яратади. Кейинги йилларда Амир Темур ва темурийлар даври тарихини, мафкурасини, маданиятини ўрганишга оид бир қанча китоблар, рисоалар чоп этилди. Бироқ чоп этилган асарлар орасида Амир Темур ва темурийлар даври маърифати, таълим-тарбиясига оидлари жуда сийрак. Борлари ҳам даврининг маориф, таълим-тарбиясини асосан, умумий тарзда ифодалаган ҳолос.

Буюк саркарда, адолатли шоҳ Амир Темур Марказий Осиёда мўғулларнинг 150 йиллик ҳукмронлигини тугатиб, буюк давлат тузган ва уни дунёга танитган, шунингдек, Мовароуннаҳрда фан ва маданият раванқининг асосини яратган шахс сифатида машҳурдир.

У ўз даврининг энг қудратли шоҳларидан ҳисобланган турк подшоҳи Боязид Илдирымни тор-мор қилиб, Болқон ярим оролидаги халқлар ва мамлакатларга озодлик бағишлаган. Олтин Ўрда хони Тўхтамишни енгиб, Россиянинг мўғуллар ҳукмронлиги асоратидан қутулишини қарийиб 300 йилга тезлаштирган. Ўз даврида Туркистонда ҳунармандчилик, қурилиш, илм-фан ва маданиятни ривожлантирган.

Амир Темурнинг кўп қиррали фаолияти, мураккаб шахс эканлиги ўша даврда ёзилган қатор асарларда ифодаланган. Шарофуддин Али Яздийнинг «Зафарнома», Фосих Аҳмад Ҳавофийнинг «Мужмали Фасихий», Абдураззоқ Самарқандийнинг «Матлаус саъдайн ва мажмаул баҳрайн», Ибн Арабшоҳнинг «Ажойибул-махдур фи ахбори Темур» номли асарлари ўша даврнинг қимматли ёзма манбалари ҳисобланиб, уларда Амир Темурнинг ҳаёти ва кўп қиррали фаолияти маълум даражада ҳикоя қилинади. Ўша пайтдан Амир Темурнинг Мовароуннаҳрдаги яқка ҳукмдорлик фаолияти бошланади. Бу эса унинг 35 йил мобайнидаги ҳукмронлик ва жаҳонгирлик ҳарбий юришлари қулай вазиятни вужудга келтирган. Амир Темур қисқа муддат ичида Амударё билан Сирдарё оралиғидаги ерларни, Фарғона ва Шош мулкларини бирлаштирган ва ўзига бўйсундирган. 1395 йилда Шимолий Кавказга юриш қилиб ғалаба қозонган, 1398 йилда Ҳиндистоннинг, 1401 йилда Сурия ерларини, 1402 йилда Анкара яқинидаги турк ерларини босиб олган.

Султон Боязидни енгач, Хитойга юриш олдидан Ўтрор шахрида касалланиб, 1405 йил 18 февраль куни вафот этган.

Темурзодалар - ўғиллари: Жаҳонгир Мирзо, Мироншоҳ, Умаршайх ва Шохрух Мирзо, набиралари: Пирмуҳаммад, Халил Султон, Муҳаммад Султон, Мирзо Улуғбек, ва бошқалар темурийлар сулоласини идора қилишда давом этдилар.

Соҳибқирон дунёда қиёси кам бўлмиш иқтисодий ва ижтимоий жиҳатдан мустаҳкам, илм-фан ривожланган, ҳарбий жиҳатдан қудратли бўлган буюк давлатнинг яратди. Давлатнинг янада қудратли бўлиши учун "Тузуқлар" - давлатни бошқариш қонун-қоидаларини ишлаб чиқди. У салтанат қонун-қоидаларини ислом дини ва Ҳазрат Муҳаммаднинг ҳадисларига боғлаб яратади.

Амир Темур давлат ишларини идора этиш қоидаларини ўзининг «Тузуқлари» да баён этган, «Тузуқ» ларнинг ёзилиши ҳақида ҳар хил фикрлар мавжуд. Баъзилар «Тузуқ»ни Темур ёзган десалар, баъзилар унинг котиблари ёзган дейдилар. Баъзилар «Тузуқлар» XII асрда форс-тожик тилида бошқа алломалар томонидан ёзилган, деган тахминлар ҳам бор. Шарафуддин Али Яздий «Зафарнома»сининг 90-91 саҳифаларида «Манзумаи турк» асари турк тилида Темур бошдеворида ёзилган ва Темур томонидан таҳрир этилган, деб ёзилган.

Амир Темур фикрича, мамлакатни адолатли бошқариш лозим. Албатта, Темур адолатни ўз синфи, сиёсати манфаатлари негизида тушунган. Мулқдор синфлар ҳокимлигини сақлаш йўлида талқин қилган. «Давлат ишларининг тўққиз улуши кенгаш, тадбир ва машварат, қолган бир улуши қилич билан бажо келтурулур», «Бир ишга киришмай туриб, ундан чиқиш йўллари мўлжаллаб қўй» деб ёзади.

У подшо ва вазирлар ҳақидаги ўғит-насихатларида («Тузуқлар» нинг 2-банди) давлат ишларини адолатли бошқариш учун вазир сайлаш кераклигини айтади. Давлат ишларини ўз вазирларига ишониб топширган буюк Соҳибқирон тоза, насли пок улуғ зотлардан бўлган яхши кишилардан вазир тайинлашни тавсия этади. Унинг фикрича, давлату салтанат 3 нарса: мулк, хазина, лашкар билан тирикдир. Доно вазир буларнинг ҳар учаласини тадбиркорлик билан яхши аҳволда, саранжон тутати. Темурийлар даврида Мовароуннаҳрда ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий ҳаёт бир маромда давом қилди ва муайян ижобий ўзгаришлар ҳам рўй беради, Чунончи, Самарқанд Шарқда муҳим савдо, маданият, илм-фан маркази сифатида кўпдан бери маълум эди. Хитой, Ҳиндистон, Эрон ва Шарқ-Европа билан савдо муносабатлари унинг иқтисодий ва маданий ҳаётида катта роль ўйнайди. Мамлакатда ишлаб чиқариш кучлари етарли даражада ривожланган бўлса-да, Темурнинг жуда кўп ҳарбий юришлари сабабли тўпланган ғоят катта бойликлар мамлакатларнинг иқтисодий юксалишига маълум даражада ёрдам беради. Самарқанд хунармандчилигида тўқимачилик, металга ишлов бериш, бинокорлик, кулолчилик етакчи ўрин олган бўлиб, шаҳар аҳолисининг кўпчилиги шу тармоқлар билан шуғулланиб келган.

XV-XVI асрлар ёзма манбаларида Самарқандда турли шаклдаги шиша идишлари: кўзачалар, қадахлар, дори солинадиган идишлар, пардоз ашёлар ва рўзғор буюмлар ишлаб чиқариш ривожлангани қайд этилган. Мисол учун М.Е.Массоннинг аниқлашича, Гўри Амир мақбарасида ва Улуғбекнинг шаҳар ичкарасидаги саройида ҳам махсус тайёрланган рангли ойналардан фойдаланилган. Ёғоч ўймакорлик ҳам ривожланган.

Амир Темур асосан Самарқанд, Бухоро, Шаҳрисабз, Ясси ва бошқа шаҳарларни қайта қуриш ва обод қилиш ишига зўр эътибор берди. «Темурнинг ҳокимият тепасига келган дастлабки ойларидаёқ, унинг саъй-ҳаракати билан Самарқанд қалъаси бунёд этилди. Шаҳар баландлиги саккиз метрлик девор билан ўраб олинди. Унинг амри ва раҳбарлиги остида Шох Зиндада жуда катта таъмирлаш ва қурилиш ишлари олиб борилди». Масалан: Туркан оға, Амрзода, Ширин бека оға Амир Турсундук мақбаралари қурилди. Шаҳар марказида бунёд этилган Рухобод ва Гўри Амир мақбаралари, Кўксарой, Бўстонсарой ва Бибиҳоним жомеъ масжидлари шулар жумласидандир.

Гумбазли бозор жамоат бинолари масжид мадрасалари, шунингдек, йўллар, қасрлар бунёд этилди. Янги кўчаларнинг икки тарафига турли моллар ишлаб чиқарувчи ва савдо

қилувчи икки қаватли дўконлар қурилди. Самарқанд теваарагида бунёд этилган Миср, Дамашқ, Боғдод, Шероз ва Султония деб аталган шаҳарчалар билан Боғи шамол, Боғи беҳишт, Боғи Давлатобод, Боғи чинор, Боғи дилкушо каби ажойиб чорбоғлар ҳам, Шахрисабз ҳам Амир Темур даврида обод бўлди. Оқ сарой, шаҳобатли қасрлар ва макбаралар қурилди. Масжид, мадраса, қарвонсарой ва ҳаммом каби жамоат бинолари қад кўтарди. Амир Темур нафақат Мовароуннаҳр ва Туркистонда, балки бошқа мамлакатларда ҳам қалъалар, қасрлар, шаҳарлар қурдирди. Бағдод ва Дарбанд шаҳарларини таъмирлади. «Қудратимизга шак-шубҳангиз бўлса, биз қурдирган биноларга бир боқинг», дейишида катта ҳикмат бор. Амир Темур даври халқ амалий санъати билан ўймакорлик, заргарлик, саҳҳофлик, зардўзлик ҳам ривожланди.

Самарқанд ўзига хос тасвирий санъат билан дунёга машҳурдир. Шаҳарда Гунг хожа Абдулхай устод Шамсиддин Бағишамолий, Жунайд наққош каби йирик намояндалар яшаб ижод этдилар. Улар яратган санъат асарлари АҚШ да сақланиб қолган.

Амир Темур ўз давлатида маърифий, таълим-тарбиянинг асосини яратишда дунёнинг машҳур ҳадиснавис олимлари, машойих авлиёлар, табиатшунос, математик, астроном, адабиётшунос, санъатшунос, қурувчи-муҳандислар, шунингдек, шахматчи, мисгар, заргар каби устозлар фаолиятига суянган. Тарихий манбаларга кўра, Темур олиму фозилларга жуда катта ҳурмат билан қараган. Уларни етарлича маблағ билан таъминлаб турган. Амир Темур саройида Мисрли Табризий, Амир Саййид, Шариф Журжоний, Саъдуддин Тафтазоний, Хожа Муҳаммад Парсо каби олимлар хизмат қилган.

Мирали Табризий. Амир Темур даврининг етук ҳаттоти. Самарқандда эканлигида насх ва таълиқ хат-услублари асосида хатини ихтиро этади. Мирали замониғача таълиқ хати қўлланилганди. Мирали настаълиқ хатини ихтиро қилади, ҳамда таълиқ хатига нахс (бекор қилиш) қаламини уради. Унинг 2 шогирди бўлиб бири Мавлоно Жаъфар бўлиб, Шохрух Мирзо саройи хаттотларининг пешвоси ҳисобланса, иккинчиси Мир Абдулхай китоби санъат иншо тарихида тенгсиз бўлган. У Султон Абдусаид саройида хизмат қилган.

Амир Саййид Шариф Журжоний (1339-1413) йирик файласуф, фикҳ олими Шерозда, сўнгра Амир Темур саройида хизмат қилган. У Шархут-тазкиратул Назрия (Насриддин Тўқайнинг «Астрономия тўғрисида рисоласига шарҳ») ва бир неча асарларга шарҳ ёзган.

Саъдудин Тафтизоний – фикҳ олими. У «Шартли рисолаи Шамсия», «Шарҳи танқих» асарларини ёзган. У Сарахс вилоятида олти та мадраса бино қилиб, унда сўз усталарини, олимларни етиштирган. Улардан бири Хожи Муҳаммад Парсо авлиёлар тарихи ҳақида китоблар ёзган. У Шохрух Мирзо саройида ҳам хизмат қилган.

Темур ва темурийлар ҳукмронлиги даврида яшаб ижод этган тарихчи олимлардан бири Шохобиддин Абдуллоҳ Ибн Лутфуллоҳ Ибн Абдурашид ал-Хавафий (1430) бўлиб, уни Хофиз абу лақаби билан аташган. Бу олим, асосан, темурийлар салтанатининг тарихчиси сифатида машҳур бўлиш билан бирга, жўғрофия, астрономия, геодезия соҳаларидан ҳам яхши хабардор эдилар. Шеърлар ҳам ёзган. Жумладан Шохрух ва унинг ўғилларига бағишлаб ёзган бир мадҳияси Ҳиротдаги бинолардан бирининг Кошинига битилган эди. «Матла-ас-саъдайн» асарида Абдураззоқ Самарқандий уни "фасихлару мустақалимларнинг иш фасоҳатлиси, насабнома тузувчилару, солномачиларнинг энг билимдони, шон-шавкат қоидалари муншийси, фахрли (ишларни) намоён қилувчи-улуғ султонлар жамнишини марур ҳақонлар улфати эди"- деб ёзади.

Амир Темур ўзи забт қилган мамлакатлардан нодир китобларни қўплаб Самарқандга жўнатган. Бу ҳақда рус тарихчиси А.Л.Куннинг «Придание в библиотеке Темура. - Материал для статистики Туркестанского края.- Ежегодник. Вып.3.Соб., 1874. с 406. асарида қуйидагилар баён этилган. Арман вилояти Темур томонидан забт этилгач, Талв монастири қошидаги университетнинг кўп китоблари, қўлёзмалари Самарқандга юборилган. У китоблар ичида бизнинг асримизгача бўлган 150 йил илгари даврда ёзилган Эрон, Халдей, арман каби Шарқ мамлакатларида яратилган китоблар ҳам бўлган.

Китобларни Темур Самарқандда соқчи ёрдамида сақлаган. Бу китоблардан фойдаланиш айрим одамларгагина насиб бўлган. Темур кутубхонаси аввал Кешда, сўнг Самарқандда бўлган. 1580 йилдан сўнг бу китобхона Шайбонийлар кишилари томонидан Бухорога, Машҳадга кўчирилган. Бухоро амири Диванбеги Астанакулнинг таъкидлашича, Бухородаги китоблар уйғур, форс, эрон, пушт, араб тилларида бўлган. Бу кутубхона китобларидан бизнинг замонамизгача етиб келганларидан бири Усмон Қуръонидир, бу китобни 1876 йил Кауфман император кутубхонасига топширган.

Темурийлар даврида Самарқандга машҳур Темур кутубхонасидан ташқари сарой ва хусусий масжид, мадраса, хонақоларда мазор масжидларида ҳам бўлган.

Ундан ташқари машҳур Шайх Муҳаммад Парсо (1419 йил вафот этган) томонидан ташкил этилган умумий жамият фойдаланиши мумкин бўлган кутубхона ҳам ишлаган. Бу кутубхона Бухорода бўлиб, унда 100 минг қўлёзма асарлар сақланган. Унда ахлоқ-одобга оид форс, араб тилларида ёзилган дунё тарихи ҳақида, медицинага, философияга оид адабиётлар сақланган. Улуғбек замонида кутубхона иш янада ривожланади. Обсерватория қошидаги кутубхона 2 қаватли, расмлар билан безатилган бинога жойлашган.

Бу кутубхонанинг 15 минг том китоб фонди фаннинг турли соҳаларига бағишланган. Кутубхонада Улуғбекнинг "Астрономия" жадвали ҳам сақланган. Шохрух Мирзо замонида китоб чоп этиш ва таъмирлаш ишлари яхши йўлга қўйилган. Унинг кутубхонасида Ҳофиз Абрунинг жўғрофияга оид асари арабчадан форс тилига кўчирилиб сақланган. Дунё тарихига оид китоблар, жумладан, Табарий, Рашиддиннинг «Йилномалар тўплами», «Темур тарихи» ва бошқа адабиётлар кутубхонанинг катта бойлиги ҳисобланади.

Шохрух Мирзо, Бойсункур Мирзо Ҳиротда катта маданий-маърифий ишларини амалга оширганлар ва шавқатли, адолатпарварликни ўз умрининг мазмуни деб билган ва маърифатга эътибор берган.

Соҳибқирон Вақф мулкидан (бу ислом қонун-қоидаларига оид ва хайрли мақсадлар учун Аллоҳ йўлига ажратилган мол-мулкларидир) мусулмон давлатларида мактаб ва мадрасалар, аҳоли учун мусофирхоналар, етимхона ва касалхоналар қурилишига ажратилган.

Амир Темур Самарқандни Мовароуннаҳр ва Хуросон давлатининг пойтахти сифатида дунёда илм-фан, санъат ва маърифат марказига айлантиришни орзу қилган эди. Шунинг учун Соҳибқирон Самарқандда «Бибихоним», «Муҳаммад Султон» мадрасаларини шахсан ўзи қурдирган. Унинг бу соҳадаги ишлари ўғли Шохрух ва набиралари Улуғбек Мирзо, Бойсункур Мирзо ҳукмронлиги даврида янада ривожлантирилган. Улуғбек Самарқандда Амир Темур мақбараси, Шоҳи Зинда ансамбли қурилишини поёнига етказди. Сўнгра 1417 йилда Бухорода мадраса қурдилади. Улуғбек мадраса пешпоқига «Билимга интилиш ҳар бир мусулмон аёл ва эркакнинг бурчидир» деб ёздириб қўйган. Амир Темур ва темурийлар даврида мактаб ва таълим-тарбия Темур замонасида ўғил болалар учун бошланғич маълумот берадиган диний мактаблар кенг тарқалган эди. Бу мамбалар анъанага кўра масжидлар қошида ва хусусий уйларида ўқимишли кишилар (домла, имомлар) томонида очилар эди.

Мактабларда масжид имомлари ёки азончилар дарс берар эдилар. Аҳоли гавжум бўлган шаҳарларда мактаблар махсус мактабдорлар томонидан очилган. Кўчманчи ва чорвадор аҳоли орасида мактаблар асосан баҳор ва ёз ойларида очиларди. Бундай мактабларда масжид имомлари ёки мадраса толиблари ўзларининг иқтисодий аҳволларини яхшилаш мақсадида ўқитувчи бўлиб ишлардилар. Шаҳар мактабларида ўқувчилар сони 20-30 та, кишлоқ мактабларида эса 10-15 та, айрим ҳолларда ундан ҳам оз бўлар эди.

Мактаб ўқувчиларининг ёшлари турлича бўлган. Унда 5 вақт намоз ўргатилган. Мактабда араб алифбосида ўқувчиларнинг саволлари чиқарилгач, «Хафтияк», «Қуръон» китобининг 7 дан 1 қисми материаллари танлаб олиниб, у Эрон, форс ва тожик тилида

тайёрланар эди, бу - китобда кўпроқ диний маросимларда ўқиладиган қуръон оятлари жамланган бўлиб, ўрганишга 2-3 йил вақт кетарди. Ҳафтияқдан сўнг "Чор китоб" ва Сўфи Оллаёрни ҳикматлари ўқитилган. Мактаб аниқ ўқув дастурига эга бўлмаган. Ўқувчилар якка-якка тартибда ўқитилган. Синфдан-синфга кўчириш ўқувчиларнинг ота-оналари бериб турадиган «совға» ларга боғлиқ бўлган. Мактабга қабул қилишнинг ҳам аниқ вақти бўлмаган. Мактабга ўқувчилар кичик ва катта гуруҳларга ажратилиб ўтилган. Кичик гуруҳ ўқувчилари «Қуръон» оятларни ўқиши билан чегараланар эди. Катта гуруҳ ўқувчилари ўзлаштираётган билимларидан ташқари Ислом динининг асосларини ташвиқот қилиш билан шуғулланганлар. Бу билан бирга, улар форс шоири Ҳофиз ва Саъдий Шерозийнинг ғазалларидан ёд олишган. Мактаб ўқув дастурлари ўқувчиларнинг ота-оналари билан мактаб ўртасидаги келишилган шартнома асосида тузилган. Мактаб таълими мазмуни ўқувчи (домланинг) билим савияси ва маҳоратига боғлиқ бўлган.

Мактабда дарслар якка тарзда олиб борилган. Ҳар бир ўқувчининг ўқув мавзуи ёки бирор бир китобни тугатганларида ўқитувчи диний расм-русумларга амал қилган ҳолда машқ қилдирган. Энг кичик ўқувчилар ҳам намоз ва ибодат қилишга ўргатилган. Мактабда дарслар тўхтатилган ҳолда диний байрамлар нишонланган. Масалан: Наврўз, Рамазон ҳайитлари ҳамиша нишонланиб келинган. Демак, болалар миллий ва диний анъаналар руҳида тарбияланарди.

Миллий урф-одатларни тўғри тушуниш ўқувчиларнинг ўз миллатига бўлган ҳурматини янада оширарди. Мактабда болаларни қўрқитиш йўлига қўйилган эди. Ўқувчилар ўқитувчилардан тез-тез диний қонунларни бузганликлари учун, нариги дунёдаги ҳаётга шафқатсиз жазога маҳкум бўлиши ҳақидаги қўрқинчли хабарни эшитиб туришарди.

Қўрқитиш мақсадида кўп мактабларда жисмоний жазо кенг йўлга қўйилган. Машғулотлар кун чиқиши билан бошланиб, тушликкача давом этарди. Тушликдан сўнг болалар яна шуғулланишга келишарди. Айрими мактабларда эрталабгача ўқитиларди. Эрталабки нонушгача яна бир марта танаффус бўларди.

Болалар бир китоб устида соатлаб шуғулланишарди. Ўқитувчи ҳаракатлар билан боғлиқ бўлган машғулотлар ташкил қилмас эди. Мактаб эстетик тарбия, яъни мўзика, ашула айтиш, расмчилик каби, тарбияларни билмас эди. Шундай қилиб, Туркистон мактаблари ҳар қандай кўргазмали қуролларга эга эмас эди.

Мусулмон диний мактаблари болалар мактабига ва аёллар мактабига бўлинган эди. Маълумки, Марказий Осиёнинг кўп шаҳарларида қизлар учун бир неча бошланғич диний мактаблар мавжуд эди. Бундай мактаблар, одатда, ўқитувчининг уйида бўлар эди. Ўқитувчини эса отин биби деб аталар эди. У қизларга араб тилини ўргатарди.

Умумий мактаблар сонининг 4-1 қисми қизлар мактабига тўғри келарди. Отин биби ҳар бир ўқувчидан бошқа мактаблардагидан кўп ҳақ оларди. Қизлар мактабда араб матнлари, яъни Қуръон устида ҳам шуғулланишарди. Қорихоналар: Қорихона катта ёшдаги кишиларни қори боши раҳбарлиги остида Қуръонни овоз чиқариб ўқиш билан уни ёд олдирадиган билим маскани ҳисобланган. Қорибошилар Қуръонни мазор ва қабристонларда ўқиб пул ишлаганлар. Қорихонада одамлар сони ўртача 10 тадан ҳам кам бўлган. Кимда-ким мадрасада ўқишни давом эттирмоқчи бўлса, уларга ёрдам берилган. Далаихона: Далаихона қорихона билан бир хил моддий базага яъни вақф мулкига эга эди. Далаихонада кўпгина катта ёшдаги кишилар. XV асрда тузилган пайғамбар Муҳаммад ва унинг диний қасидалари тўплами «Далаихайрат» ни ёд олганлар. Шу тўпламни ёд олиш учун сал кам бир йил керак эди. Далаихоналарда оилали кишилар ҳам ўқишар эдилар. Улар шу далаихоналарга келиб домладан топшириқ, олиб кетишар ва уни уйда тайёрлаб маълум вақтда уни топширар эдилар. Хонликлар даврида далаихоналар Тошкентда, Фарғона водийси, Бухоро ва Хивада ишлаб турган. Мадраса: Амир Темур даврида мадрасалар - олий ўқув юрти вазифасини ўтаган. Мадрасалар диний ва кейинчалик дунёвий билимлар ўчоғи, тафаккур гулшани, кадрлар тайёрлаш маскани эди.

Мадрасаларда мамлакатнинг энг атоқли донишмандлари, шайхлари, уламо олимлари мударрислик қилишган, маърузалар ўқишган.

Темурийлар, даврида мадрасалар Ўрта Шарқ архитектураси режасига биноан кўркам қилиб қурилган. Пойтахт шаҳарлардаги асосий мадрасаларга Темур ва Темурийлар асос солган эдилар. Мадрасалар ва унинг ҳаёти юзасидан умумий назорат олиб даражадаги диний шахс-шайх ул Ислом ва қозилар томонидан олиб борилса, алоҳида текширув, яъни ўқув ва ҳўжалик ишлари бўйича назорат мутавалли бошига топширилган эди. Мутавали бошининг вазифаси туманлардаги мадрасалар ишларини назорат қилиш бўлган мадраса бошида йирик мусулмон воизи, мударриси барча ўқув предметлари бўйича бериладиган билимларга раҳбарлик қилувчи шахс турган. Мударрис фақат ўқув ишлари бўйича жавоб берган. Мударрис ва мутавали сайлови ҳукумат раҳбарлари томонидан олиб борилган. Агар номзод ҳукумдорга маълум бўлмаса унда бу номзодни қозилар ва бир неча ўқимишчилар томонидан имтиҳон қилинган. Шу аснода мударрислар ҳам ишдан бўшатишган.

Ўрта аср авторитар педагогикаси даврида мактабларда таълимнинг синф – дарс тизими қўлланилмаган эди. Бир хонада ёши ва маълумоти ҳар хил бўлган болалар ўқитилар эди. Дарс эса, қатъий белгиланган жадвал асосида олиб борилмас эди. Хусусан, феодализм даврида қадимги Ўрта Осиё Республикасида асосан ерли маҳаллий миллат болалари учун, асосан 3 типдаги мактаблар бўлган. Булар эски мактаблар – мачитлар хужрасида ўқитилган қорихона мактаблари – дахмалар қошида очилган мадраса мактаблари – олий типдаги дорилфунун.

Мадраса ўқув курсининг мазмуни Биринчи навбатда барча талабалар учун мадрасада ўқитиладиган бошланғич курс араб тили грамматикасини ўрганиши эди, чунки барча адабиётлар араб тилида ёзилган. Араб тили грамматикаси бир неча китобларга бўлинган. Араб филологияси машғулоти учун мадраса талабаларининг камида 3 йил вақтлари сарф бўлган, Туркистон мадрасасининг мударрислари араб олимларининг ҳикматли сўзларидан ўрнак олишган ва шу бўйича иш тутишган.

Китоблар ҳуқуқшунослик ва умумий таълим дарсликларига бўлинар эди. Мадрасадаги кўпчилик талабалар келгусида мадраса ва масжидда имом-хатиб ўрнини олиш ёки давлат маҳкамаларида қотиб бўлиб ишлаш мақсадида кўпроқ ҳуқуқшунослик фанлари бўйича ўқишни давом эттирар эдилар. Кимки, мударрис бўлишни хоҳлаган бўлса, ўша араб тилини мукамал билишга ҳаракат қиларди. Улар катта ҳажмга эга бўлган диний, ҳуқуқий фанлардан қуйидагиларни ўзлаштириб олишлари лозим бўлгач.

Булар. - Пайғамбар сўзларини ўзлари Қуръондан қайд қилиш;
- Пайғамбар ҳақидаги ривоятлар Қуръонни тўлдирувчилардир;
- Пайғамбарнинг шахси ўзи билан суҳбатлашган кишиларнинг кўрсатмалари;
- Олий насабдаги шахсларни билувчи инсонларнинг берган гувоҳликлари ва бошқалар.

Касбнинг умумий таълим бўлимига кўпчилик муллалар кам эътибор берар эдилар. Талабалар фан тизимини эмас, балки айрим китобларни ўрганишар эди. Мадрасалардаги ўқув предметлардан бири математика эди. Талабалар бу фанни меросий қонун дарси билан бирга чегараланган ҳажмда ўрганишарди. Арифметиканинг 4 та амалини ўрганишганидан сўнг геометрияга ўтишарди. Бу билимлар ерни сотиб олиш, мерос қолдирганда уни ўлчашда керак бўларди. Худди шу маълумотлар билан математика курси тугарди. Алгебра эса ўқитилмасди. Қизиқувчан муллалар географик ва тарихий темадаги фантастик ҳикоялар тўпламини ўқир эдилар. Шундай китоблардан бирида дунёниинг атрофий 4 та нарса, олов, шамол, сув ва ер (тупроқ) ҳақида фантастик ҳикоялар мавжуд эди.

Олов – ой билан шамол ўртасида мавжуд, шамол-олов қобиклари билан сув ўртасида, сув-шамол ва ер ўртасида, ер бўлса бошқа стихияларнинг барчаси билан ўралган. Худди осмон 7 та бўлган каби, планеталар системаси ҳам 7 та, 7 та поялар ёки ёруғлик жисмлари, 7 та денгиз. Ҳатто инсоний тур ҳам 7 та ирққа бўлинган эди. Улар:

хитойлар, араблар, турклар, форслар, европаликлар, индуслар, негрлар. Дарслар кун чиқиши билан эрталабки нонуштадан кейин бошланарди. Тугаши эса домлани дарс ўтиши қобилятига қараб белгиланарди. Домла хонага киргандан сўнг жамоа, яъни 5тадан 20тагача бўлган гурухталабалари киришарди. Дарс охирида ўқитувчи «Оллоху Акбар» дейди. Талабалар чиқиб кетганларидан сўнг, янги гурух келарди.

Хафтанинг шанба, якшанба, душанба ва сешанба кунлари ўқиш бўлар эди, қолган кунлари ўтилган дарсларни такрорлаш, қўшимча тайёргарлик кўриларди ва дам олинарди. Бундан ташқари Рамазон ойида, Қурбон ҳайити байрамида 2 ҳафта дарс бўлмасди. Май ойининг сентябргача таътил ҳисобланган ўртача ҳисобида мадрасадаги ўқув йили 30 ҳафта бўлган. Мадрасада ўқиш ва ҳужрада яшаш учун мударрисдан, айрим вақтда катта муллалардан руҳсат сўраш керак эди. Ҳужрада фақат 2 тадан 5 тагача ўрин бўларди, холос.

Айрим талабалар рўйхатда бўлишса ҳам дарсларга унча келишмасди. Курсдан-курсга қолиб 20 йил давомида ҳам ўқиганлар бўлган. Маърузага қатнашмаганларнинг нафақаси қонун бўйича бекор қилинар эди. Амалда эса бундай эмас эди, бу қонун фақатгина начор ахволда яшайдиган талабаларга тааллуқли эди. Кўп талабалар савдогарлар, йирик руҳонийларнинг оиласидан чиққан эди. Мадрасада улар икки гуруҳга бўлинишар эди. Мадрасани тугатганларидан сўнг бири имом-хатиб, бири ихтисослиги бўйича ўқитувчи бўлиб ишларди. Камбағаллар эса ўз кишлоқларида дарс берадиган ўқитувчи бўлар эдилар. Мадрасада педагогика курси ёки бирон-бир предмет бўйича дарс бериш методикаси фани йўқ эди. Лекин баъзи адабиётларда кўрсатилишича қадимги грек философларининг педагогик қарашлари, таълим-методлари ўрганилган. Лекин талабалар асосан диний тарбия олар эдилар. 7 ёшдан болани таҳорат ва ибодат қилишга ўргатилар эди. 10 ёшдан бошлаб болаларга жаннат ва дўзах азоблари ҳақида тасаввурлар ҳосил қилинарди. Бу болаларнинг психикасига катта таъсир кўрсатар эди. Дўзах азобини ҳис қилган талаба ёмон йўлга киришдан хайиққан. Амир Темур даврида асосан анъанавий диний мактаб ва мадрасалардан ташқари саройларда хонзодалар ва бекзодалар, Амрзодалар учун алоҳида мактаб типидagi ўқув муассасалари мавжуд эди. Шахзодалар, хонзодалар ва бекзодалар 4-5 ёшларидан бошлаб ўқиш ва ёзишни подшо қиссахоналаридан олганлар. Қиссахоналар болаларнинг зехнини ўстириш мақсадида уларга ўзлари эшитган ва кўрган нарсалари, дунё воқеалари ва ғаройиб воқеалари ҳақида ҳикоя қилиб берганлар.

Амир Темур ўз қиссахонни билан тез-тез суҳбат ўтказиб турган. Бир сафар қиссахонни Соҳибқирон ўз ҳузурига чорлаганда у зот: «Ҳазратимнинг муборак кўнгиллари нени хуш қуради? Рустаму дoston ва Афросиёб қиссасиму, Искандар Зулқарнайнданму ёки Абу Муслим дostonиданму?»- деб сўраган. Амир Темур: Майли бу гал Искандар Зулқарнайндан бўлақолсин деган, Қиссахон Амир Темурга узок юнонистонлик файласуф, унинг зийрак ва жаҳонгир ўғил Искандарнинг Эрон, Турон ва Ҳиндистонда олиб борган зафарли урушлар ҳақида мароқ ила сўзлаб берган. Қиссани тинглагач, Амир Темур «Ҳа, буюк подшоҳ бўлгон у. Жаҳон ҳали унақасини кўрмаган ҳам, эшитмигон ҳам ичида «Подшоҳ бўлсанг ўшандай подшоҳ бўлиш керак» деб унга ҳавас қилган. Бу суҳбатдан шу нарсa аёнки, Қиссахон тажрибали, ҳар тарафлама билимли ва тарбиявий таъсир ўтказа оладиган шахс бўлган. Қиссахон ўз ҳаётида учраган ғаройиб саргузаштларидан, тарихдан, фандан, санъат ва адабиётдан мазмунли қиссалар сўзлаб Темур ва темурийларни давлат тузиш, уни бошқариш, халқ билан муомалада бўлиш, чет эл фуқаролари билан дипломатик ишларни олиб бориш, жанг-жадалларда зафарга эришиш йўллариини ўргатган.

Қиссахонлар ҳар бир шахзода, амирзодалар учун алоҳида-алоҳида тайинлаганлар. Улар шахзодалар учун биринчи муаллимлик қилганлар. Мирзо Улуғбекка Темур қиссахоннинг жияни Ҳамза ибн Али бириктириб қуйилди. У Улуғбекдан 12 ёш катта, савод чиққан ва кўп нарсаларни ўқиб олган йигит эди. Шунингдек, шахзодаларга оталик

(мураббийлар) ҳам тайин этилган. Улар шахзодаларни тарбия қилар эди. Масалан: Улуғбекка Шохмалак оталик қилиб тайинланган эди.

Мирзо Улуғбек ҳисоб-китобни Мавлоно Бадриддиндан ўрганган эди. Мавлоно Бадриддин жуда билимдон эди. У Улуғбекни Кўксаройдаги хос кутубхонасига бошлаб бориб, ундаги китобларни, кўрсатиб, баъзилари ҳақида маълумот берди. Бу билан у Улуғбекда китобга ҳавас уйғотган. Айниқса, Мирзо Улуғбек, Хоразмий, Насриддин Тусий, Булжандийнинг фалакиёт ҳақидаги китоблари билан жуда қизиқиб қолган. Шахзодалар савод чиқарганларидан кейин "Сулук-ул Мулук" (подшолар қўлланаси) ни ўрганганлар. Бу қўлланмадан улар бўлажак ҳуқумдор давлатни идора қилиш санъати: одамларни лавозимларга дипломатик ишлар, молия ишлари ҳақида мамлакатлар эгаллаганлар.

Улуғбек замонида келиб математика, астронимия фанлари раванқ топди. Бухоро, Самарканд ва Гиждивонда уч мадраса қурилиб улар фан тараққиётида марказ бўлиб қолди. Бухородаги мадраса бештоқига ёзилган "Илм олмоққа интилом ҳар биримиз ва муслима учун қарзу фарздир" ҳикмат ҳозирги кунда ҳам кўзга яққол ташланади. Улуғбек олимларга ҳомийлик қилиб, фан ахлини рағбатлантирди, ўзи эса математика ва астронимия бўйича муҳим ишларни амалга оширди. III у даврда Самаркандда Козизода Румий, Жамшиддин Маъсудий, Али Ибн Муҳаммад, Хиротда эса Алишер Навоий, Абдурахмон Жомий, улуғ рассом Бехзод ва бошқалар ижодиёт чуққиларига кўтарилдилар. Улуғбекнинг шогирди Алоиддин Али Кушчи (1403-1474) Моварауннахр маданий ва илмий ҳаётида катта роль ўйнайди. Астронимия тўғрисидаги "Рисоали Дар Фалақийет" асари Али Кушчи ўз даврининг Птолемеий дейишга сабаб бўлди. XIV-XV асрларда Самаркандда яшаган аллома Мир Саид Шариф Журжоний (1340-1413) тил, мантиқ, ҳуқуқ, фалсафа, ва бошқа фанларга оид 50 дан ортиқ асар ёзди. Султон Ҳусайн Бойқаро даврида Хирот илмий-маданий марказга айланди.

Алишер Навоий фан, маданият, маърифат ишларини йўлга қўйишда, у ерларни ободонлаштиришга катта хизматлар қилди. Алишер Навоий тил-адабиёт, мусиқа, тарих, фалсафа, астронимия, тарбия назарияси соҳасида жуда кўп илмий асарлар яратди.

Амир Темур – комил инсон ахлоқи ҳақида Амир Темур баркамол инсоннинг ахлоқий камолоти ҳақида ўйлар эди. Комил инсон унинг назарида Қуръон Карим ва Ҳадис шариф таълимотларига содиқ бўлмоғи лозим. У ўз фарзандларини ва набираларини ана шундай руҳда тарбиялашга ҳаракат қилган. Унинг фикрича, комил инсон – ҳокимиятни бошқарадиган, имон-эътиқодли, адолатли, ғайратли, эл-юрт ғамини ўйлаб, уларнинг мушуққуларини ҳал қиладиган шахсдир.

Амир Темур комил инсон «Миллатнинг дардаларига дармон ўладиган, зиёлиларни ҳимоя қиладиган, камбағалларни бойлар зулмига ташлаб қўймайдиган бўлишни» таъкидлар эди. Соҳибқирон ёшларни адолат ва озодлик учун курашга даъват этади. «Узоқ салтанат сурмоқ истасангиз қиличингизни яхши ўйлаб чекингиз»- дер эди у.

Амир Темур комил инсон ахлоқининг асосларини ислом динига садоқатли бўлишдан иборат деб тушунган. Соҳибқироннинг ўзи бутун умри бўйича ислом динига, саййидларига садоқатда бўлган. Бунда у ўз одами Муҳаммад Тарағай Баҳодирнинг «Энг аввало тангри таоллонинг дини ва Муҳаммад Мустафонинг шариатида хизмат этишдан чекинма. Ўз саъй-ҳаракатинг билан исломни қўллаб-қувватла, - деган ўғит-насихатига амал қилади.

«Ҳа мамлакатда адолат эшигини очдим, зулм-ситам йўлини тўсдим» деб ёзади у.

«Қайси мамлакатларни забт этган ёки қўшиб олган бўлсам, ўша ернинг обрў-эътиборли кишиларини азиз тутдик, саййидлари, уламолари, фуқаролари ва машойихларига таъзим бажо келтирдим ва ҳурматладим. Уларга раҳбарлик лавозимларини бердим, яхши маошлар белгиладим». Амир Темурнинг бу сўзидан унинг адолатли амир эканлигига ишонса бўлади. Дарҳақиқат, Амир Темур қайси мамлакатни забт этган бўлса, «Ўша вилоятнинг улуғларини, оға-иниларимдек, ёшларини ва болаларини бўлса ўз фарзандларимдек кўрдим» деб таъкидлаган.

Комил инсоннинг сўзи ва иши бир бўлиши лозим. Бу ҳақда Амир Темур «Белда камар ва тилда сано, яъни иш ва сўз бир бўлсин» дейишни ҳуш кўрар эди. Унинг ўзи эса шахсий ҳаётида сўз ва ишнинг бир бўлишига алоҳида эътибор берган.

Комил инсон ахлоқнинг яна бир қирраси дўстлик, дўстликка соғлиқдир. Амир Темур дўстликни кадрлаган, дўстга содиқ бўлган. У ўзининг диний пири, дўсти имом Барака вафот этганда йиллаб кўз ёши қилган. У ўзининг «Тузуқлар»ида дўстлик ҳақида қуйидагиларни ёзган: «Дўстлик синовда чиниқади», «Дўст душман билан мураса-ю мадора қилдим», «Шижоатли кишиларни дўст тут, чунки, Тангри таоло жасур кишиларни ардоқлайди». Амир Темур доимо ўз фарзандлари, қариндошлари, ошна-оғайнилари, ўзи билан бир вақтларда дўстлик қилган барча одамларга ҳокимиятни қўлга олгани, уларга яхшилик қилади.

Дўстлардан кимки менга илтижо қилиб келгудек бўлса, улар билан жуда ҳуш муомала қилган. Бундай ҳолда дўстлик ишлари янада мустаҳкамланган. Комил инсон ширинсуҳан, ҳуш муомалали ахлоқга эга бўлмоғи лозим. Амир Темур ширин сўзлилиқни ҳуш кўрган, ғазабни, қаҳрли муомалани ёқтирмаган. «Бошқаларга бир калима ширин сўз қилишни кинига тикар», «Тил қиличдан ўткир» деб таъкидланишни ҳуш кўрган ва ўзи ҳам шунга амал қилган. Шундай қилиб, Амир Темур комил инсоннинг ахлоқи ҳақида жуда бой мерос қолдирган, Соҳибқироннинг бу таълимоти бўлажак темурий шаҳзодаларнинг давлати бошқаришга тайёрлашда дастур бўлиб хизмат қилади.

Ислом динининг маърифий ва маданий тараққиётдаги ўрни Соҳибқирон ҳар бир ишни аввало ўз диний пирлари, саййидлар билан маслаҳатлашиб, шу билан бирга Куръондан фол очдириб сўнгра бажарар эди.

Амир Темур ўз диний пири Зайниддин Абубакр Тоябодий билан маслаҳатлашганда пир давлатни бошқариш ҳақида қуйидаги маслаҳатни берган: «Абдулмансур Темурбек! Салтанат ишларида тўрт нарсага амал қилгил.

1. Кенгаш.
2. Машварат ва маслаҳат.
3. Қатъий қарор, тадбиркорлик ва ҳушёрлик.
4. Эҳтиёткорлик.

Амир Темур мусулмонларга диний масалалардан таълим бериб, шариат ақидалари ва ислом дини илмлари – «тафсир», «Ҳадис» фикҳдан дарс берсинлар деб ҳар бир шаҳарга олимлар ва мударрислар тайин қилган.

Соҳибқирон пирининг: "Кимки Муҳаммад динини қўллаб-қувватласа сен ҳам уни қўллагин. Кимки Муҳаммад динини хор қилса сен ҳам уни хор тутгин" деган насиҳатида доимо амал қилган.

Салтанат қонун-қоидаларуни ислом дини ва кишиларнинг энг хайрлиси (Ҳазрати Муҳаммад) нинг шариатида боғлаб, иззату ҳурматлаш вожиб бўлган янхазратнинг авлоди ва саҳобаларига муҳаббат билдирган ҳолда уларни мустаҳкамлади. Шунинг учун ҳам салтанат узоқ вақт мустаҳкам турди. Амир Темур бола тарбияси, ота-она ва фарзанд ҳақидаги ҳадисни яхши билган. У ҳадисдаги «Фарзандларингизни иззат-иқром қилиш билан бирга ахлоқ-одобини ҳам яхшилангизлар». «Оила нафақасидаги тежамкорлик тежмкорликнинг ярмига тенг», «Сизларнинг яхшшларингиз ўз аҳлу аёлига (яъни оила аъзоларига) ҳушмуомлада бўладиганларингиздир», «Ота-оналарнинг кексалик вақтида ҳар иккаласини ёки бўлмаганда бошқасини рози қилиб, жаннатий бўлиб олмаган фарзанд хор бўлсин, хор бўлсин ва яна хор бўлсин», «Отага итоат қилиш - тангрига итоат қилишдир», «Ота-онаси қарғагани тангри қарғайди» ибратли ўғитларни ҳар доим ёдда тутган. Ҳадисда ота-онани, оила ва қариндошларни ҳурматлаш ҳақидаги ғояларни Соҳибқирон ўзининг дастур ул амлаи деб тушунган. Ҳадисдаги «Аввало онангга, яна онангга ва яна онангга, сўнг отангга яхшилик қил», «Тангридан кўрқинглар ва фарзандларингизни бир хил меҳрда бўлинглар» деган ғояларга ўзи амал қилган.

XIV асрнинг иккичи ярми ва XV аср тарихда Шарқ Уйғониш даврининг иккинчи босқичи деб аталади. Чунки бу давр маданият йуналишлари, иқтисодий асослари IX-XII аср маданиятининг давоми ҳисобланади.

Амир Темури хукумронлик даврида жаҳоннинг кўплаб шаҳарларидан Самаркандга кўплаб хунармандлар, олимлар, саънаткорлар, муҳандислар олиб келинди. Самарканд ва Хиротда мадрасалар, кутубхоналар ва расатхоналар қурилди. Тиббиёт, риезиёт, фалаккиёт, жугрофия, тарих, адабиёт, фалсафа ҳамда тарбияшуносликка оид бир қанча ажойиб асарлар яратилди.

Темур ва Темурийлар даврида фан ва маданият ривожланди. Айниқса, Самарканд ва Хирот шаҳарлари илм маърифат, маданият марказига айланди.

Шохизинда, Гуриамир мақбараси, Бибихоним Жомеъ масжиди, Регистон майдони ва шу сингари кўплаб мадраса ва масжидлар бунёд этилди.

Адабиётлар:

1. К.Хошимов "Педагогика тарихи" Т. "Ўқитувчи" 1997 йил.
2. Сафо Очил, К.Хошимов "Ўзбек педагогикаси антологияси" Т. "Ўқитувчи" 1995 йил.
3. О.Хасанова "Педагогика тарихида хрестоматия" Т. "Ўқитувчи" 1994 йил.